

Att göra verklighet

Teoretiska redskap för normkritisk,
inkluderande och jämställd kommunikation



Foto: Colourbox

Representation, genrer och genus

Vår dagliga kommunikation innehåller en mängd felaktiga representationer. Dessa utgår ofta från normer av olika slag – exempelvis kring vem som kan vara en expert, vem som bör ägna sig åt ett visst yrke, eller hur vi bör fantisera om hur vårt liv ska se ut. I detta kunskapsunderlag introducerar vi några genusteoretiska begrepp som kan användas för att förstå hur vi kan göra kommunikation på andra, bättre sätt. Dessa andra sätt kallas ibland ”inkluderande”, ”normkritiska” eller ”jämslida/jämlika”.

Vita, medelålders cis-män används ofta som experter i media, cis-kvinnor med alla sorters hudfärger är bäst på omsorg och alla seniora personer har så god hälsa och god ekonomi att de kan leva livets glada dagar efter pensionen. Detta är exempel på föreställningar som skapas och upprätthålls genom olika former av kommunikation i till exempel nyhetsrapportering, reklam, myndighetsinformation och sociala medier. Dessa föreställningar är exkluderande: det finns experter som är cis-kvinnor, transpersoner, rasifierade eller som har olika funktionsvariationer, även cis-män utför omsorgsarbete och för många är pensionen inte alls en fas i livet för resor, äventyr och motorcykelinköp.

Ordet **cisperson** används ofta för att visa på hur en individs biologiska och juridiska kön hänger ihop med hens könsidentitet.

Den gyllene ålderdomen – en klassfråga

I exemplet ovan är det normer kring vem som kan vara en expert, vem som bör syssla med omsorg och hur vi bör fantisera kring vår ålderdom som står i centrum. Dessa normer har utvecklats över tid – föreställningen om expertpositionen till exempel har en lång tradition som bygger på faktisk, juridisk och ekonomisk

uteslutning av kvinnor, arbetare och icke-européer från universitetsutbildning.¹ Även sedan dessa lagliga hinder har försvunnit har normer och föreställningar inneburit sociala hinder för personer som inte får ingå i kategorin ”vit välbärgad man”. Att låta andra än vita cis-män inta positionen som expert är således att inkludera – en mothandling mot den historiska och nutida exkludering som pågår i vår kommunikation. Föreställningar om den gyllene ålderdomen har en kortare historia och är till en del skapad i reklamkampanjer från privata försäkringsbolag.² Men dessa

Rasifiering innebär att olika människor tillskrivs en grupp tillhörighet utifrån föreställningar baserade på exempelvis yttre egenskaper (så som hudfärg och hårfärg), kultur och religion.

bilder och fantasier spiller över in i andra forum där ålderdomen skildras, till exempel i myndighetskommunikation.

Om vi ska bli bättre på att inte återupprepa och förstärka dessa och liknande föreställningar kan vi använda oss av normkritisk kommunikation som verktyg. Genom att aktivt byta ut bilder eller använda oss av ett annat beskrivande språk, eller genom att vända oss ut i nya kanaler och till andra målgrupper kan vi göra normkritisk eller inklude-

rande kommunikation. ”Normkritiskt” och ”inkluderande” är aktiva handlingar, de är metoder i kommunikationsarbetet. Jämställd, jämlik eller varför inte rättvis kommunikation, är snarast resultatet av dessa metoder. Med jämställd menas då inte enbart kommunikation som utmanar normer om kön utan också till exempel etnicitet, könsidentitet, ålder, sexualitet och funktionsvariationer.

Vi talar ofta om vikten av förebilder i media, att få känna igen sig själv och att inte bara vissa röster, kroppar och perspektiv får ta plats i det offentliga samtalet. Här kan ett teoretiskt verktyg som representation vara till hjälp.³

Representation – identifikation

Representation är ett komplext begrepp, som används på många olika sätt. Ett bra sätt att börja reda i begreppet är att tänka på representationens funktion i en representativ demokrati.⁴ Den person som väljs in i en lagstiftande församling ska representera de som har röstat på hen. Det handlar alltså om att företräda, att ”stå istället för” alla de som man representerar, att tala med deras röst. En annan betydelse av representation ligger närmare en estetisk, eller kommunikativ, verksamhet, med synonymer som ”porträttera” och ”avbilda”. Teoretiker som har varit viktiga för genusforskningens utveckling menar att dessa två aspekter av representera aldrig helt kan separeras från varandra.⁵ I ”företräddandet” ligger också alltid ett ”avbildande”. Detta sker på två sätt – Stefan Löfven, som inte bara företräder sina väljare utan också nationen Sverige, representerar både genom sig själv: sin kropp som är vit, cis-maskulin och det sätt som han talar om sig själv som arbetarklass, men också genom det sätt som han porträtterar det folk han företräder – våra känslor, våra vardagsliv, våra ideal och våra samhällsstrukturer. När vi talar om representation, talar vi om en

Normkritik kallas metoder och teorier för att förskjuta perspektivet från att fokusera på avvikare från normen, till att belysa den norm som tas för given.

process av identifikation. Det är viktigt att tänka på att anledningen till att vi behöver identifiera oss överhuvudtaget är för att våra identiteter är ofullständiga: vi fortsätter att konstruera våra identiteter hela tiden. Men det finns

brister i representationen. En människa, en bild, ett begrepp kan aldrig helt och hållet representera till exempel en hel befolkning. Det finns alltid en förbindelse mellan representanten och det som representeras, men också ett avstånd, ett glapp. Alla försök att stänga glappet mellan det som representerar och de som representeras leder till en statisk förståelse, av både samhälle och avbildande. Här kan den demokratiska liknelsen vara till hjälp igen. I en demokrati måste vi erkänna rätten till och nödvändigheten av konflikter mellan olika intressen. Samma sak gäller representationen: den är en konflikt om synlighet, om rätten att definiera det eller dem som ska representeras. Varje utmanande av de som av tradition har getts rätten att representera andra innebär en kamp, och risk för motstånd.

Det hat som uttrycks i sociala medier gentemot bilder på luciaklädda barn som tolkas som pojkar är ett exempel på detta motstånd. Men normer och representationer förändras som sagt över tid. De första ”luciorna” var Lundastudenter – alla män – som busade och uppträdde för sina professorer i slutet av 1800-talet.

Genrer formar förväntan

Jämlik kommunikation handlar inte bara om *vem* och *vad* som syns och som ges rätten att representera, utan också om *hur* det som representeras framställs. Vi kan använda begreppet genre för att försöka fånga in denna aspekt. Genre har som ord en gemensam betydelserot med ordet genus – båda orden betyder släkt, familj, sort.⁶ Det är också ett bra begrepp för det kan användas om både text och bild.⁷ Traditio-

Ordet **funktionalitet** kan användas för att beskriva historiska, sociala, kulturella och materiella aspekter av våra kroppar och dess funktioner.



nellt har genrebegreppet pekat mot tydligt avgränsade stilar – som skillnaden mellan roman och poesi, eller som det fortfarande används i filmindustrin, som skillnaden mellan action och romantisk komedi.⁸ Numera kan det vara svårt att helt göra den typen av skillnader, nya genrer skapas genom hybrider, som till exempel ”lyrisk essä”, en resonerande text med sanningsanspråk, som har diktinslag och lånar formelement från poesin.

I denna text används genrebegreppet för att dels peka på alla bilders och texters relation till en historisk tradition, men också för att genre främst har som funktion att skapa och forma förväntan.⁹ För att fortsätta med exemplet Stefan Löfven så finns det en lång tradition av framställningar av Sveriges statsminister som en trygg och saklig, rationell men omsorgsfull fadersfigur. Denna tradition har upprepats och upprätthållits någorlunda kontinuerligt genom den svenska demokratins historia och tar sig uttryck både i avbildningar, i tal och framträdanden. I denna föreställning ingår att fadersfiguren är relativt lång, både för att långa män är ett allmänt ideal och för att landsfadersfiguren bygger på ett ojämnt storleksförhållande mellan ”fadern” och ”barnen”, alltså folket. När Stefan Löfven stod på en pall i mötet med den dåvarande statsministern/landsfadern Fredrik Reinfeldt i en tevesänd partiledardebatt inför valet 2014, kan vi alltså tolka detta som ett sätt för Stefan Löfven att förkroppsliga genren ”statsminister”. Statsministerrollen borde kunna förkroppsligas av en mängd olika personer av olika könstillhörigheter, längder, etniciteter och funktionsvariationer. Men statsministerpositionens genre bär på en tradition, och viktigare: på en förväntan om en viss typ av förkroppsligande, som har såväl med längd som med kön att göra.

När man forskar om kommunikation kommer man ofta ”efter” med sina analyser, alltså när kommunikationen redan har skett och formar våra föreställningar. Men när vi ska kommunicera något finns chansen att göra det kritiska arbetet innan texter och bilder utformas och når, eller inte når, sin målgrupp.

Här finns möjligheter att bryta upprepningarna av traditionella representationer och forma nya förväntningar, genom nya genrer. I dag finns mycket kunskap om hur det kan göras, och området utvecklas ständigt i samspel mellan bland andra normkritiska kommunikatörer, forskare, aktivister och studenter.

NOTER

¹ Haraway, Donna, *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_Meets_OncoMouse: Feminism and technoscience*, Routledge 1997.

² Lövgren, Karin, ”Se lika ung ut som du känner dig”: *Kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40*, Linköpings universitet 2009.

³ Hall, Stuart, Jessica Evans & Sean Nixon (red.), *Representation*, Sage 2007.

⁴ Laclau, Ernesto, *Makt och representation: Konst, makt och politik*, red. Simon Sheikh, Raster 2007.

⁵ Spivak, Gayatri C., ”Kan den subalterna tala?”, *Postkoloniala studier*, Raster 2002.

⁶ *Nationalencyklopedin*, genre. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/genre> (hämtad 2017-03-10)

⁷ Berlant, Lauren, *The female complaint: The unfinished business of sentimentality in American culture*, Duke University Press 2008.

⁸ Andersson, Tamara, *Den ensamma sjöjungfrun om Carina Rydbergs jagberättande ur ett genreperspektiv*, Umeå universitet 2015.

⁹ Fowler, Alastair, *Kinds of literature: an introduction to the theory of genres and modes*, Clarendon Press 1982.

REKOMMENDERAD VIDARELÄSNING

bell hooks, ”Att äta den andre: Begär och motstånd”, *Samtidskultur*, Nya Doxa 1999.

Anna Lundberg, *Allt annat än allvar: Den komiska kvinnliga grotesken i samtida svensk skrattekultur*, Makadam 2008.

Toni Morrison, *Mörkt spel: Vithet och den litterära fantasin*, Trevi 1993.



AV: Kajsa Widegren, fil. dr i genusvetenskap, har tidigare forskat och undervisat med inriktning på feministiska kulturstudier med särskilt fokus på visuella uttryck. Kajsa Widegren är forskningssamordnare på Nationella

sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet, som sedan 1998 har regeringens uppdrag att främja genusforskning.

➤ Besök genus.se där du bland annat hittar hela vår ordlista!